

job-aid

Gedragswaaier

De gedragswaaier helpt je om jouw begeleiding af te stemmen op de emotionele ontwikkeling van je cliënt. Wanneer de emotionele ontwikkeling in kaart is gebracht biedt de waaier concrete aanwijzingen voor begeleiding passend bij de ontwikkeling.

Gedragswaaier

De waaier is te gebruiken nadat de emotionele ontwikkeling in kaart is gebracht. De eerste vijf fasen van emotionele ontwikkeling zijn er in beschreven. Het helpt je jouw begeleiding af te stemmen op jouw cliënt.

Elke fase start met een beknopte beschrijving. Een uitgebreidere omschrijving is te vinden in de naslag van Verstandelijke Beperking en Ontwikkelingspsychologie.

Na de beknopte omschrijving van de fasen is er uitgebreid aandacht voor de begeleiding. Voor elke fase worden begeleidingstips voor de volgende onderwerpen gegeven:

- Afstand en nabijheid. Hier staat beschreven welke mate van afstand er nodig is in de begeleiding. Moet je steeds dichtbij zijn of is wat meer afstand passend?
- Structuur en grenzen. Hier staan adviezen over de mate van structuur die je als begeleider biedt en de mate waarin de cliënt zelf in staat is regels te bepalen en na te leven.
- Activiteiten. Dit onderdeel beschrijft welke activiteiten passen bij iemand in deze fase van emotionele ontwikkeling.
- Communicatie. Hoe sluit je in jouw communicatie, de zinsopbouw en woordkeuze, aan op het niveau van de cliënt?
- Leef- en werkomgeving. Hoe richt je directe omgeving van je client in op een manier die past bij zijn emotionele ontwikkeling?
- Seksualiteit. Dit onderwerp biedt inzicht in de seksuele ontwikkeling en de wijze waarop je hier als begeleider rekening mee kunt houden. Hoe ga je om met seksueel gedrag en intimiteit?
- Onder- of overvragen. Deze adviezen helpen je inschatting wanneer je iemand over- of ondervraagt.

Tip 1 *Zorg ervoor dat je weet in welke fase van emotionele ontwikkeling jouw cliënten zich bevinden.*

Tip 2 *Print de onderdelen van de waaier die jij nodig hebt in je werk en houdt ze dichtbij.*

Tip 3 *Bestel de fysieke waaier bij Alliade.*

Bestellen

De waaier is als PDF aan de VGN Academie en haar leden ter beschikking gesteld door Talant Alliade. Zij hebben de waaier 2014 ontwikkeld en deze wordt sindsdien met veel succes gebruikt.

De waaier is als fysiek product te bestellen bij Alliade. Deze is nog eenvoudiger bij je te dragen tijdens het dagelijks werk.

Neem contact op met de opleidingsverantwoordelijke van jouw instelling om te overleggen over het bestellen van de fysieke waaier.

Om cliënten aan te spreken op het niveau dat bij hem of haar past, is het noodzakelijk om ook een goed beeld te hebben van zijn of haar emotionele ontwikkeling. Als medewerkers de kennis en kunde hebben om aan te sluiten bij het emotionele niveau van cliënten dan zullen de cliënten veel minder onder- of overvraagd worden, minder gedragsproblemen vertonen en boven alles veel meer kwaliteit van leven hebben.

Binnen Talant wordt de emotionele ontwikkeling door een gedragsdeskundige - in samenspraak met begeleiders en zo mogelijk met familie - in kaart gebracht m.b.v. de Schaal Emotionele Ontwikkeling (SEO-R kleurenprofiel).

Boek

Kleurenprofiel

Door

Rachel de Groot

ISBN

978 90 7512998 4

Versie

juli 2014

Boek

SEO-R - Schaal voor
Emotionele Ontwikkeling
bij mensen met een
verstandelijke beperking

Door

Lien Claes en
Anne Verduyn

ISBN

978 90 441 2850 5

Alliade
ZORGGROEP

SEO-waaier

Een handig hulpmiddel wanneer de emotionele ontwikkeling van een cliënt in kaart is gebracht.

Fase 1 Adaptatiefase
(0-6 maanden)

Fase 2 1e socialisatiefase
(6-18 maanden)

Fase 3 1e individuatiefase
(18-36 maanden)

Fase 4 1e identificatiefase
(3-7 jaar)

Fase 5 Realiteitsbewust-
wording (7-12 jaar)

Alliade
ZORGGROEP

Fase 1

Adaptatiefase
(0-6 maanden)

Deze fase kenmerkt zich door:

na de geboorte past de baby zich aan de nieuwe omgeving aan. Er is alleen nog maar sprake van lust en onlust (opwinding en ontspanning). Dit maakt een baby kenbaar door te huilen.

Fase 1

Adaptatiefase
(0-6 maanden)

Afstand en nabijheid

- Wees zichtbaar
- Bied nabijheid
- Let op (lichaams)signalen
- Zeg wat je doet
- Wees beschikbaar
- Samen zijn en samen doen
- Volg het tempo van de cliënt
- Wees sensitief en responsief

Fase 1

Adaptatiefase
(0-6 maanden)

Structuur en grenzen

- Zorg voor overzichtelijke leefomgeving
- Let op storende factoren
- Zorg voor begrenzing
- Bied structuur in ruimte, tijd, personen, activiteiten
- Wees voorspelbaar

Fase 1

Adaptatiefase
(0-6 maanden)

Activiteiten

- Doe activiteiten samen
- Bied activiteiten individueel of in kleine groepjes aan
- Zorg voor pauzes
- Zorg voor vaste afwisseling tussen rust en activiteiten
- Herhaal activiteiten
- Bied prikkels gedoseerd en weloverwogen aan
- Duur van activiteiten flexibel aanbieden

Fase 1

Adaptatiefase
(0-6 maanden)

Communicatie

- Let op lichaamstaal van je zelf en van de cliënt
- Reageer gelijk op signalen
- Laat de cliënt niet wachten
- Maak contact via de zintuigen (horen, zien, ruiken, proeven, voelen)
- Spreek de cliënt gericht aan (op ooghoogte, aankijken, vastpakken)
- Ondersteun gesproken communicatie met fysiek contact
- Houd rekening met het tempo waarin cliënt informatie kan verwerken
- Stem de fysieke afstand tussen jou en de cliënt af
- Blijf in het hier en nu

Fase 1

Adaptatiefase
(0-6 maanden)

Leef- en werkomgeving

- De huiskamer is het centrale punt, begeleiding is nabij
- De slaapkamer is om te slapen
- Houd rekening met kleuren, licht, geluid, materialen en geuren
- Bied een overzichtelijke plek
- Gezamenlijk (huishoudelijke) activiteiten doen/beleven
- De verantwoordelijkheid ligt bij de begeleider

Fase 1

Adaptatiefase
(0-6 maanden)

Seksualiteit

- Maak veel fysiek contact, knuffelen en strelen is belangrijk
- Zorg voor herkenbare routines en rituelen bij verzorgingsactiviteiten
- Zorg voor ontspannende lichamelijke ervaringen (insmeren met lotion, voetenbadje)
- Ga respectvol en niet instrumenteel om met het lichaam van de cliënt
- Bied privacy ook al is de cliënt zich hiervan nog niet bewust
- Vat gedrag van de cliënt niet op als gericht seksueel gedrag
- Denk bij veel wrijven van de genitaliën ook aan fysiek ongemak
- Bij niet passende aanraking: afleiden, ombuigen, niet afwijzen of boos worden

Fase 1

Adaptatiefase
(0-6 maanden)

Onder- of overvragen

- Zie storend gedrag (huilen, roepen) als uiting van ongenoegen
- Kom tegemoet aan de basale behoefte van de cliënt
- Blijf emotioneel neutraal
- Zorg dat je verbale en non-verbale communicatie met elkaar overeenkomen
- Begrens wat meer dan normaal
- Bied veiligheid (door jouw grondhouding)

SEO-waaier

Een handig hulpmiddel wanneer de emotionele ontwikkeling van een cliënt in kaart is gebracht.

Fase 1 Adaptatiefase
(0-6 maanden)

Fase 2 1e socialisatiefase
(6-18 maanden)

Fase 3 1e individuatiefase
(18-36 maanden)

Fase 4 1e identificatiefase
(3-7 jaar)

Fase 5 Realiteitsbewust-
wording (7-12 jaar)

Alliade
ZORGGROEP

Fase 2

1e socialisatiefase
(6-18 maanden)

Deze fase kenmerkt zich door:

het kind krijgt meer aandacht voor wat hij of zij kan en wat er in de omgeving gebeurt. Je ziet dat een kind rustig is als de volwassene in de buurt is. Het hechtingsproces met de belangrijke verzorgers staat centraal.

Afstand en nabijheid

- Wees zichtbaar/hoorbaar
- Neem initiatief tot contact
- Wees sensitief, zie de signalen
- Wees responsief, reageer gepast
- Structureer de situatie in tijd, plaats, ruimte, activiteit
- Stel de cliënt gerust door respectvolle, passende lichamelijke aanraking
- Wees bewust van je eigen stemming, de cliënt vibreert hier op mee.
- Zorg voor rust, vaste rituelen, regelmaat, reinheid
- Zorg voor nabijheid als meerdere cliënten samen zijn
- Je weet precies waar de cliënt is en de cliënt weet waar jij bent
- Maak samen de overgang
- Bied zowel verbale als fysieke ondersteuning
- Maak rituelen om de overgang te kunnen maken
- Wees nabij en stel gerust

Fase 2

1e socialisatiefase
(6-18 maanden)

Structuur en grenzen

- Begrens en herhaal regels
- Bied hulp en doe de activiteit samen of neem het over
- Blijf herhalen
- Ga geen confrontatie aan (met ongewenst gedrag), zeg wat je wel verwacht
- Breng de cliënt letterlijk in de nieuwe situatie en blijf evt. totdat hij/zij gewend is en weet wat er gaat gebeuren, wat de activiteit is
- Draag de cliënt over aan de degene die gaat begeleiden
- Neem een transitioneel object mee
- Maak een vast ritueel bij overgangen/afscheid
- Geef aan wat mag en structureer de activiteit (wie, wat, wanneer)
- Neem de regie
- Wees voorspelbaar
- Heb aandacht voor belangrijke activiteiten en rituelen

Fase 2

1e socialisatiefase
(6-18 maanden)

Communicatie

- Gebruik positieve, accepterende woorden
- Maak contact d.m.v. liedjes, rijmpjes, terugkerende grapjes, dit geeft herkenbaarheid
- Wees bewust van je intonatie en lichaamstaal
- Wees sensitief en responsief
- Ga niet in discussie
- Koppel de kern van de boodschap aan cliënt terug
- Ga niet op de inhoud in, maar leid af door over een luchtiger onderwerp te beginnen
- Houd de cliënt in het “hier en nu”
- Praat rustig en met laag stemgebruik
- Gebruik niet teveel woorden
- Benoem positieve ervaringen

Fase 2

1e socialisatiefase
(6-18 maanden)

Activiteiten

- Doe activiteiten met beweging, sensopatisch- of grof materiaal
- Herhaal activiteiten
- Resultaat is minder van belang
- Waardeer eigen inbreng
- Doe activiteiten samen
- Ga samen eten, drinken
- Zorg voor een positieve sfeer
- Bied een vaste plek aan tafel aan
- Maak samen plezier

Fase 2

1e socialisatiefase
(6-18 maanden)

Leef- en werkomgeving

- De huiskamer is het centrale punt, begeleiding is in nabijheid
- De slaapkamer is om te slapen
- Houd rekening met kleuren, licht, geluid, materialen en geuren
- Bied een overzichtelijke plek
- Gezamenlijk (huishoudelijke) activiteiten doen/beleven
- De verantwoordelijkheid ligt bij de begeleider
- Verminder prikkels en wees preventief aan het blootstellen van prikkels

Fase 2

1e socialisatiefase
(6-18 maanden)

Seksualiteit

- Maak veel fysiek contact, knuffelen en strelen is belangrijk
- Zorg voor herkenbare routines en rituelen bij verzorgingsactiviteiten, benoem wat je doet
- Zorg voor ontspannende lichamelijke ervaringen (masseren, insmeren met lotion, voetenbadje etc.)
- Ga respectvol en niet instrumenteel om met het lichaam van de cliënt
- Bied privacy ook al is de cliënt zich hiervan nog niet bewust
- Bied gelegenheid om het eigen lichaam te ontdekken
- Vat gedrag van de cliënt niet op als gericht seksueel gedrag
- Bij niet passende aanraking: afleiden, ombuigen, zeg wat wel goed is, niet boos worden
- Bij seksueel gedrag in het openbaar: wijs het gedrag niet af, maar de plaats

Fase 2

1e socialisatiefase
(6-18 maanden)

Onder- of overvragen

- Accepteer de cliënt onvoorwaardelijk
- Blijf emotioneel neutraal
- Reageer rustig en stevig
- Zorg voor begrenzing en veiligheid
- Ga bewust om met “splitting”
- Zorg voor afleiding
- Erken de cliënt maar maak de situatie niet groter dan hij is
- Ga na of de cliënt een transitioneel object heeft en maak hier gebruik van in spannende situaties

SEO-waaier

Een handig hulpmiddel wanneer de emotionele ontwikkeling van een cliënt in kaart is gebracht.

Fase 1 Adaptatiefase
(0-6 maanden)

Fase 2 1e socialisatiefase
(6-18 maanden)

Fase 3 1e individuatiefase
(18-36 maanden)

Fase 4 1e identificatiefase
(3-7 jaar)

Fase 5 Realiteitsbewust-
wording (7-12 jaar)

Alliade
ZORGGROEP

Fase 3

1e individuatiefase
(18-36 maanden)

Deze fase kenmerkt zich door:

het kind wordt al meer een eigen persoon met een eigen wil. Omdat nog niet alles lukt, kunnen frustraties en driftbuien ontstaan. Het kind kan zich nog niet goed verplaatsen in een ander.

Fase 3

1e individuatiefase
(18-36 maanden)

Afstand en nabijheid

- Bekrachtig positieve uitingen/gedragingen
- Laat cliënt zelf dingen proberen
- Heb oprecht aandacht voor succeservaringen
- Creëer situaties waarin de cliënt kan oefenen
- Stel gerust
- Geef keuzes binnen de mogelijkheden
- Creëer een luchtige, positieve sfeer
- Houd het lijntje
- Zorg dat de cliënt weet waar jij bent
- Geef vertrouwen
- Wees paraat in oefensituaties
- Cliënt weet/voelt dat hij ondanks verwijdering, frustraties, eigen wil toch bij jou terecht kan
- Zorg voor nabijheid zonder betutteling (neem meer afstand)

Fase 3

1e individuatiefase
(18-36 maanden)

Structuur en grenzen

- Onderhandel/overleg met cliënt binnen kaders
- Stuur discreet, onnadrukkelijk en probeer de indruk te geven dat de cliënt zijn eigen keuze maakt
- Bij grensoverschrijdingen als schoppen, slaan duidelijk en consequent begrenzen
- Begrens waar nodig
- Blijf in het hier en nu
- Ga geen (macht)strijd aan
- Zoek naar een compromis
- Benoem kort en leg uit wat niet mag
- Formuleer een alternatief
- Niet teveel confronteren met gedrag

Fase 3

1e individuatiefase
(18-36 maanden)

Activiteiten

- Bied activiteiten aan die cliënt zonder hulp kan uitvoeren
- Varieer in activiteiten en materialen
- Wissel vaste taken af met het experimenteel oefenen van andere taken
- Het bezig zijn met is belangrijker dan het resultaat
- Doe meer een beroep op de fijnere motoriek
- Zorg voor voldoende aanbod van (spel)materiaal en zoek uit wat iemand leuk vindt
- Geef deelverantwoordelijkheid voor een taak

Fase 3

1e individuatiefase
(18-36 maanden)

Communicatie

- Cliënt heeft behoefte om te vertellen
- Gebruik korte, eenvoudige zinnen
- Praat in het hier en nu
- Wees bewust van de werking van grapjes en het gebruik van humor. Deze kan angst oproepen door onbegrip
- Communiceer doelgericht

Fase 3

1e individuatiefase
(18-36 maanden)

Leef- en werkomgeving

- De huiskamer is het centrale punt, begeleiding is op gehoorafstand
- De slaapkamer is een persoonlijk gemaakt eigen plekje
- Bied een overzichtelijk eigen plekje in de ruimte aan
- Gezamenlijk (huishoudelijke) activiteiten doen/beleven
- De verantwoordelijkheid ligt bij de begeleider

Fase 3

1e individuatiefase
(18-36 maanden)

Seksualiteit

- Fysiek contact is belangrijk: stoeien, knuffelen, op schoot zitten
- Heb aandacht voor positieve lichaamsbeleving, door complimentjes, mooi maken, tutten
- Benoem de lichaamsdelen regelmatig tijdens verzorgingsmomenten
- Leg verschil uit tussen jongens en meisjes
- Heb respect voor grenzen die de cliënt aangeeft en hiermee bekrachtig je dat ze er mogen zijn
- Bied privacy ook al is de cliënt zich hiervan nog niet bewust
- Bied gelegenheid om het eigen lichaam te ontdekken
- Vat gedrag van de cliënt niet op als gericht seksueel gedrag
- Bij niet passende aanraking: geef grens aan, word niet boos, leg uit en zeg wat wel mag
- Bij seksueel gedrag in het openbaar: wijs het gedrag niet af, maar de plaats

Fase 3

1e individuatiefase
(18-36 maanden)

Onder- of overvragen

- Rustig en stevig begrenzen
- Accepteer de cliënt onvoorwaardelijk
- Bied een geweldloze grondhouding
- Benoem in weinig woorden het kerngevoel
- Stel gerust
- Neem onnadrukkelijk de situatie over en bespreek wie wat doet
- Afhankelijk van de situatie neem je meer/minder de regie
- Blijf rustig en beweeg mee

SEO-waaier

Een handig hulpmiddel wanneer de emotionele ontwikkeling van een cliënt in kaart is gebracht.

Fase 1 Adaptatiefase
(0-6 maanden)

Fase 2 1e socialisatiefase
(6-18 maanden)

Fase 3 1e individuatiefase
(18-36 maanden)

Fase 4 1e identificatiefase
(3-7 jaar)

Fase 5 Realiteitsbewust-
wording (7-12 jaar)

Alliade
ZORGGROEP

Fase 4

1e identificatiefase
(3-7 jaar)

Deze fase kenmerkt zich door:

het kind heeft contact met anderen via taal en spel. Er is besef van regels. Werkelijkheid en fantasie kunnen nog door elkaar lopen. Het kind vergelijkt zichzelf met de ouder van hetzelfde geslacht.

Fase 4

1e identificatiefase
(3-7 jaar)

Afstand en nabijheid

- Behandel de cliënt als volwaardig persoon
- Stimuleer de cliënt om dingen zelf te doen/oplossingen te bedenken
- Zorg voor meer sociale contacten buiten vertrouwde figuren

Fase 4

1e identificatiefase
(3-7 jaar)

Structuur en grenzen

- Corrigeer de cliënt in zijn of haar gedrag en in het denken
- Geef uitleg waarom iets goed- of afgekeurd wordt
- Benoem het positieve
- Bied houvast door ankerpunten (regels om een kader aan te geven)

Fase 4

1e identificatiefase
(3-7 jaar)

Activiteiten

- Bied ruimte voor fantasie, corrigeer als er een situatie ontstaat die een gevoel van onveiligheid geeft
- Bied activiteiten aan die er voor zorgen dat de cliënt zich goed voelt over zichzelf
- Laat de cliënt zelfstandig activiteiten uitvoeren
- Ga op zoek naar activiteiten waarin de cliënt kan “uitblinken”
- Ondersteun “samenspel”
- Zorg voor voldoende aanbod van (spel)materiaal en zoek uit wat iemand leuk vindt
- Laat de cliënt zelf zijn/haar kamer opruimen en ook inrichten

Fase 4

1e identificatiefase
(3-7 jaar)

Communicatie

- Oefen sociale vaardigheden door fantasiespelletjes
- Help de cliënt door gevoelens en emoties te benoemen en te bevestigen
- Cliënt wil van alles weten, maar weeg af welke informatie cliënt daadwerkelijk 'aan kan'
- Heb aandacht voor dagelijkse, gewone gesprekken met actieve inbreng van cliënt
- Cliënt kan vertellen wat er is gebeurd maar hierbij worden nog veel fouten gemaakt
- Maak zo nodig een (social)media plan

Fase 4

1e identificatiefase
(3-7 jaar)

Leef- en werkomgeving

- Houd rekening met de omgeving bij het organiseren van activiteiten en bij de taken die de cliënt krijgt toebedeeld
- Zorg voor een eigen, persoonlijk ingerichte (slaap)kamer

Fase 4

1e identificatiefase
(3-7 jaar)

Seksualiteit

- Fysiek contact is belangrijk
- Heb aandacht voor positieve lichaamsbeleving, door complimentjes, mooi maken, tutten
- Leer de juiste namen voor de geslachtsdelen
- Heb respect voor grenzen die de cliënt aangeeft
- Heb respect voor gevoelens van schaamte
- Geef binnen veilige relaties, ruimte om te experimenteren/spelen met een ander
- Volg wat de cliënt opzoekt in de media, leg uit en begrensvaar nodig
- Wederzijdse aanrakingen worden nog niet als seksueel gericht opgevat, cliënt is nieuwsgierig en experimenteert
- Bij niet passende aanraking: geef grens aan, word niet boos, leg uit en zeg wat wel mag.
- Bij seksueel gedrag in het openbaar: leg uit en zeg waar het wel mag
- Vertel dat seksuele gevoelens normaal zijn en er mogen zijn

Fase 4

1e identificatiefase
(3-7 jaar)

Onder- of overvragen

- Erken de cliënt in eigen doen en laten
- Pas je begeleidingsstijl aan op de persoon, stimuleer de “ego-ontwikkeling”
- Wees duidelijk en betrouwbaar

SEO-waaier

Een handig hulpmiddel wanneer de emotionele ontwikkeling van een cliënt in kaart is gebracht.

Fase 1 Adaptatiefase
(0-6 maanden)

Fase 2 1e socialisatiefase
(6-18 maanden)

Fase 3 1e individuatiefase
(18-36 maanden)

Fase 4 1e identificatiefase
(3-7 jaar)

Fase 5 Realiteitsbewust-
wording (7-12 jaar)

Fase 5

Realiteitsbewust-
wording (7-12 jaar)

Deze fase kenmerkt zich door:

in deze fase is het kind zich bewust van oorzaak en gevolg en van sociale regels. Relaties met leeftijdsgenoten worden steeds belangrijker. Ook faalangst kan in deze fase een rol spelen.

Fase 5

Realiteitsbewust-
wording (7-12 jaar)

Afstand en nabijheid

- Signaleer op tijd of de cliënt vastloopt in relaties
- Stuur op tijd bij als invloeden van buitenaf teveel invloed hebben > (sociale)media
- Bied begeleiding gericht op het stimuleren van zelfvertrouwen en zelfstandigheid
- Bied hulp bij het maken van belangrijke keuzes
- Probeer te spiegelen
- Wees oplossingsgericht i.p.v. directief

Fase 5

Realiteitsbewust-
wording (7-12 jaar)

Structuur en grenzen

- Bied ruimte voor onderhandeling
- Wees een gelijkwaardige partner
- Bespreek het “waarom”
- Wees je bewust van de “gouden regels” van de cliënt en bespreek ze
- Geef de cliënt het gevoel dat hij zelf in grote mate zijn/haar leven bepaalt
- Schat in wat cliënt nodig heeft en wat de risico's zijn
- Bied kansen tot leren in een groep

Fase 5

Realiteitsbewust-
wording (7-12 jaar)

Activiteiten

- Zorg ervoor dat de cliënt positieve leerervaringen op kan doen
- Organiseer activiteiten waarbinnen de cliënt een bepaalde verantwoordelijkheid of bepaalde taak op zich kan nemen
- Evalueer de activiteiten en ervaringen
- Organiseer activiteiten gericht op anderen (netwerkgericht)
- Bied competitief, constructief, creatief, productief, sociaal en coöperatief spel aan

Fase 5

Realiteitsbewust-
wording (7-12 jaar)

Communicatie

- Verbale communicatie speelt een grote rol
- Wees bewust van je eigen non-verbale communicatie
- Geef uitleg (hulp bij het interpreteren)
- Cliënt kan zijn eigen gedachten, ideeën en problemen bespreken
- Inzicht in eigen gedrag kan met schema's en plaatjes worden gevisualiseerd
- Maak zo nodig een (social)media plan
- Geef complimenten
- Stel vragen als: "wat zou jij daar zelf van vinden?"
- Stel open vragen
- Benoem wat het eigen aandeel is in de situatie en ga de dialoog aan (wie deed wat?)

Fase 5

Realiteitsbewust-
wording (7-12 jaar)

Leef- en werkomgeving

- Geef de cliënt een duidelijke rol/taak en daarbij passende verantwoordelijkheid
- Breidt de leefomgeving uit
- Zorg voor een ondersteunend sociaal netwerk

Seksualiteit

- Lichamelijk contact is vaak uitdagend.
Belangrijk blijven schouderklopjes,
troostende arm
- Heb respect voor privacy en gevoelens
van schaamte
- Geef uitleg over seksuele gevoelens,
masturbatie, hygiëne
- Geef uitleg over grenzen, misbruik,
respect voor anderen
- Geef meer informatie over voortplanting
- Geef binnen veilige relaties, ruimte om
te experimenteren/spelen met een
ander
- Volg wat de cliënt opzoekt in de media,
leg uit en begrensvaar nodig
- De cliënt kan jouw aanrakingen
opvatten als seksueel gericht
- De cliënt kan jou aanraken op een
voor hem seksueel gerichte manier
- Bij niet passende aanraking:
geef grens aan, word niet boos, leg
uit en zeg wat wel mag
- Bij seksueel gedrag in het
openbaar: leg uit en zeg
waar het wel mag

Fase 5

Realiteitsbewust-
wording (7-12 jaar)

Onder- of overvragen

- Let op gevaar van “verkeerde vrienden”
- Stel duidelijke grenzen
- Geef vertrouwen
- Zoek balans in het ondersteunen en loslaten
- (Tijdelijke) agressie kan een teken zijn dat er (tijdelijk) meer ondersteuning nodig is
- Er is besef van “anders zijn dan anderen”, bied hier zo nodig vorming en psycho-educatie aan
- Reflecteer op eigen handelen